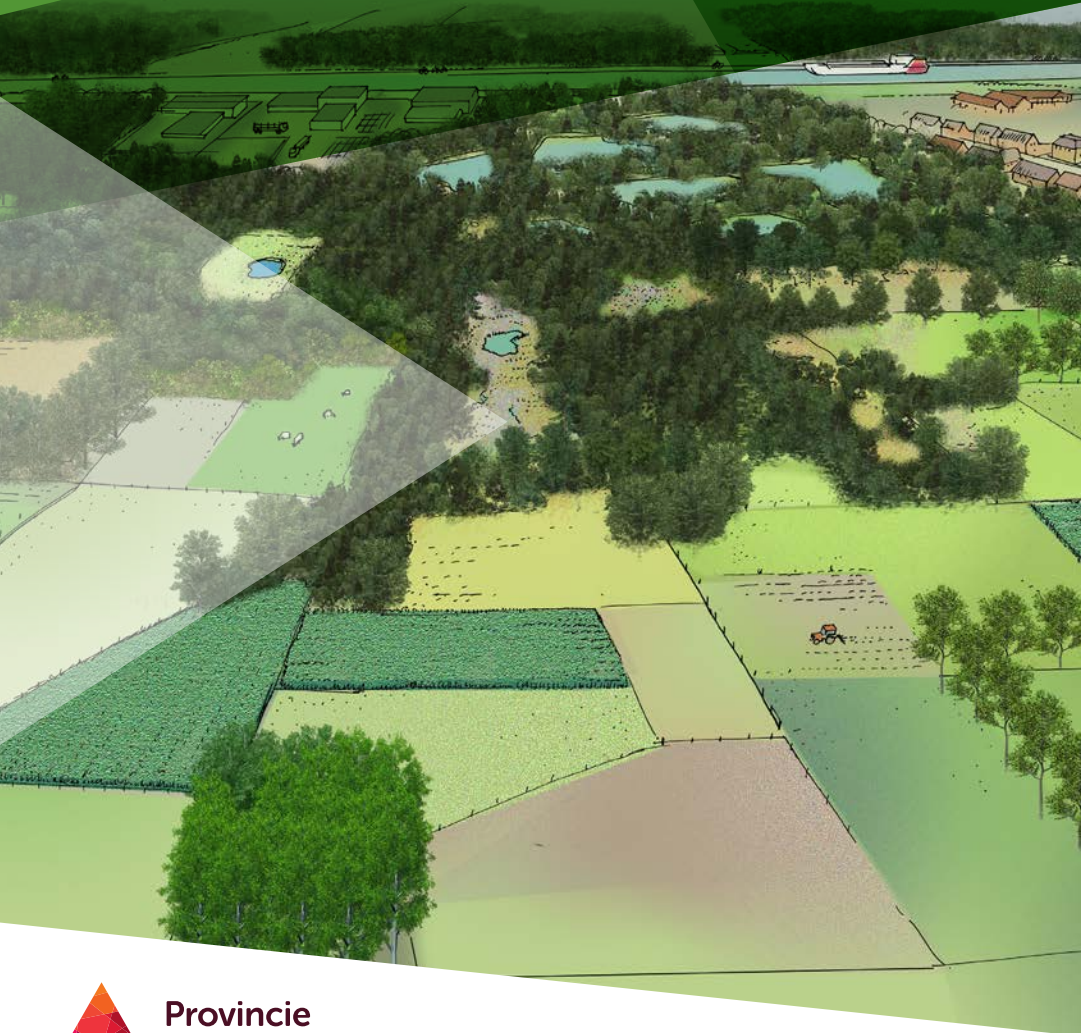

Landschapsbeeld
biodiversiteit

Kleilandschap Noorderkempen

Provincie
Antwerpen

Kleilandschap Noorderkempen

Voorwoord	4
Inleiding	6
Situering Kleilandschap Noorderkempen	7
Karakterisering landschap	8
Natuur- en landschapsweetjes	9
Landschapsbeeld biodiversiteit	10
Natuur- en landschapsweetjes	12
Uitdagingen voor de toekomst	15
Voorbeeldprojecten	16
Colofon	18

Voorwoord

Natuur is mooi om naar te kijken, in te wandelen of in te spelen. Natuur biedt ook heel wat diensten aan de maatschappij, van bestuiving tot waterzuivering.

Om voldoende, kwalitatieve natuur te behouden, is permanente aandacht van alle overheden noodzakelijk, zowel mondiaal als lokaal. Er zijn immers verschillende oorzaken waardoor natuur nog dagelijks verdwijnt of verkleint.

Hoog in die lijst van oorzaken staat versnippering van natuur door het bouwen van woningen en bedrijven, aanleggen van wegen, plaatsen van hekken en stuwen, ...

Versnippering zorgt voor het verkleinen van natuurgebieden, het vergroten van de verstoringen in die gebieden en verkleint de mogelijkheden voor planten en dieren om zich doorheen het landschap te verplaatsen. Dat laatste is voor veel dieren essentieel. Denk maar aan de seizoenstrek van padden.

Het vermijden van versnippering en (opnieuw) verbinden van natuurgebied biedt hier oplossingen.

Om dit mogelijk te maken, werden voor de provincie Antwerpen de landschapsbeelden biodiversiteit ontwikkeld. Ze bieden zowel een inspirerend als ecologisch onderbouwd kader van hoe we de natuur in onze provincie wenselijk verbinden.

Het vergroenen van scholen en bedrijven, openbaar groen, een meer ecologisch beheer van tuinen, het aanleggen van poelen, het herstellen van netwerken van bosjes, houtkanten en bomenrijen, ... De landschapsbeelden biodiversiteit zorgen voor een globale visie op het groen-blauw netwerk in onze provincie. We gaan voor concrete resultaten en projecten waaraan diverse actoren kunnen meewerken.

Na het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit in 2010, werd 2011–2020 uitgeroepen tot Decennium van de Biodiversiteit. Halfweg het decennium stellen we nu de landschapsbeelden biodiversiteit voor. Ik hoop met de landschapsbeelden een extra 'boost' te kunnen geven aan het realiseren van dit mondiale project.

Werken aan biodiversiteit doen we zichtbaar en onzichtbaar in onze provincie. We doen dit niet alleen, maar samen met heel wat gedreven partners. Bedankt voor al jullie inzet voor méér groen voor méér dieren en planten!

A photograph of Rik Röttger, a man with curly brown hair and glasses, wearing a light-colored button-down shirt. He is standing with his arms crossed in a natural setting with a lake, reeds, and bare trees in the background. The photo is tilted slightly to the right.

Rik Röttger
Gedeputeerde voor leefmilieu

Inleiding

Een 'landschapsbeeld biodiversiteit' geeft een inspirerende en ecologisch onderbouwde visie op het groen-blauw netwerk of groene infrastructuur voor een welbepaald gebied van de provincie Antwerpen.

Voor de volledige provincie Antwerpen werden 18 landschapsbeelden biodiversiteit gemaakt. Aan het maken van deze landschapsbeelden biodiversiteit is een uitvoerige landschaps- en soortenanalyse voorafgegaan. De indeling, de naamgeving en de uitwerking van de landschapsbeelden is gebeurd in overleg met een uitgebreide stuurgroep met vertegenwoordigers van onder meer de Vlaamse Overheid, regionale landschappen en bosgroepen.

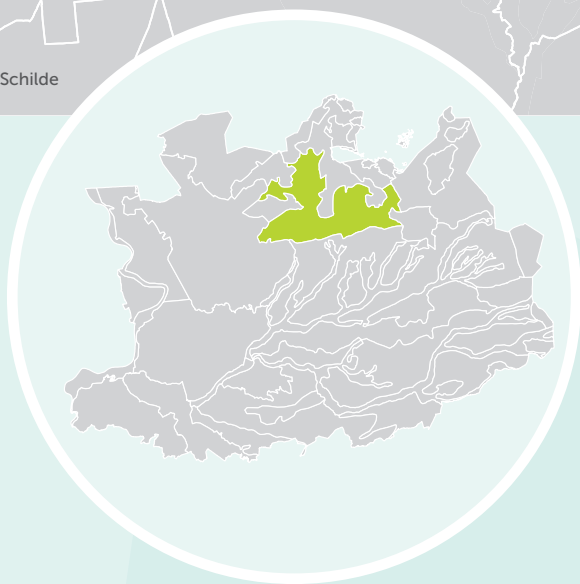
De landschapsbeelden biodiversiteit tonen de gewenste types groene infrastructuur in landschappen waarin mensen wonen en werken. Ook in het landschap buiten de (grote) natuurgebieden liggen er namelijk heel wat kansen om te werken aan groene infrastructuur, denk maar aan particuliere tuinen, wegbermen, waterlopen, landbouwgronden, de speelplaats van een school, een plantsoen in een wijk, de tuin bij een bibliotheek of gemeentehuis, industrieterreinen, een particulier bos,....

Het begeleidend boekje, dat u in handen heeft, bevat niet alleen een uitgebreide lijst maatregelen die genomen kunnen worden, het geeft ook tal van natuur- en landschapsweetjes over de streek, voorbeelden van projecten die de groene infrastructuur in deze streek nu reeds verbeteren,... Het landschapsbeeld biodiversiteit voor deze regio bevindt zich in het midden van dit boekje, zodat het makkelijk uitneembaar is.

Heel wat actoren zijn in dit landschap actief. Door samenwerking tussen deze actoren te stimuleren, willen we komen tot meer samenhang tussen de maatregelen die zij nu reeds nemen om de biodiversiteit te bevorderen.

Heeft u zin om de natuur in uw omgeving een handje te helpen, dan biedt dit boekje u de nodige inspiratie. Mocht u nog vragen hebben, aarzel dan niet om de provincie Antwerpen te contacteren.

Situering Kleilandschap Noorderkempen

Karakterisering landschap

Het Kleilandschap Noorderkempen bestaat hoofdzakelijk uit kleiputtencomplexen, droge bossen en weilandgebieden. De graslanden zijn van belang voor weidevogels.

In het oosten van het Kleilandschap Noorderkempen komen grote naaldhoutbossen voor. De bossen bestaan vooral uit dennenaanplanten en in mindere mate loofhoutbosjes. Ook in het westen komen sporadisch naaldbossen, eiken-berkenbossen en beukenbossen voor. Er zijn ook enkele populierenaanplanten en kasteelparken in het gebied.

De heide is meestal gedegraded, maar vooral in de Kievitsheide (Rijkevorsel) komen nog vrij goed ontwikkelde stukjes droge heide voor.

In het zuiden van het Kleilandschap bevinden zich verschillende kleiputten. Dit kleigroevenlandschap wordt gekenmerkt door een afwisseling van open water, wilgenstruwelen, eikenberkenbossen, droge en gedegradeerde natte heide, elzenbroeken en graslanden.

Gedeelten van het halfopen landbouwgebied worden gekenmerkt door de aanwezigheid van kleine landschapselementen, vooral bomenrijen. Dit is vaak in de nabijheid van bossen.

In de omgeving van Westmalle-Sint-Lenaarts-Hoogstraten is het landbouwgebied open en grootschalig, met graslanden en akkers. Plaatselijk komen enkele bomenrijen voor.

Natuur- en landschapsoetjes

Klei en de baksteennijverheid

De ondergrond van het kleilandschap bestaat uit een dik pakket klei. Hierop bevinden zich 'dekszanden': zandig materiaal dat werd aangevoerd door de wind.

Na de aanleg van het kanaal Dessel-Schoten en de uitvinding van de Hoffmannoven of ringoven nam de industriële ontginning van klei een hoge vlucht. Aan weerszijden van het kanaal ontstond hierdoor een landschap met honderden kleine plassen. De klei bevindt zich namelijk niet in continue lagen, maar komt voor in zogenaamde lenzen.

Beerse, Rijkevorsel en Sint-Lenaarts waren ruim een eeuw lang bekend voor hun steenbakkerijen.

Ijsvogel

Leefgebied

Zuurstofrijke beken en ontginningsputten. Ijsvogels broeden in steile oevers van bochtige beken en rivieren, kunstmatige zandhopen en zelfs in wortelkluiten van omgevallen bomen nabij water.

Houdt van

Vis. Hij vangt deze met zijn dolkvlucht, vaak na een duikvlucht vanaf een overhangende tak. De ijsvogel strijkt vervolgens neer op een tak en slaat zijn prooi dood tegen de tak. Daarna wordt de vis doorgeslikt, kop eerst. Zo vermijdt de ijsvogel dat hij stikt in stekels die op de rug van zijn prooi kunnen voorkomen.

Gele kwikstaart

Leefgebied

Open landbouwgebieden. Om insecten te zoeken, hebben ze graag vegetaties met een afwisselende hoogte en een open structuur, zoals kruidige akker-randen. Ze bouwen een nest op de grond, vaak in een ondiep kuiltje.

Weetje

De gele kwikstaart dankt zijn naam aan het voortdurend 'wippen' of 'kwikken' van de staart.

Kamsalamander

Leefgebied

Kleinschalige en extensief gebruikte landschappen, met poelen en bossen, gemengde houtkanten, boomgaarden, hagen, knotbomen, rietkragen, graslanden, vochtige bosjes of struwelen. Ze houden van een landschap waarin een aantal poelen dicht bij elkaar liggen. Variatie in het landschap is belangrijk. Zelfs het plaatselijk laten liggen van takken en stammen helpt amfibieën reeds vooruit.

Deze recent aangelegde pool werd speciaal voor kamsalamanders ingericht. Hij heeft een zwakhellende, zuidgerichte oever en in de buurt komt een takkenril voor. In de nabijheid werden nog twee poelen aangelegd. Elke pool is verschillend in diepte en grootte om verschillende situaties te creëren.

Jaagpaden

Via het kanaal Dessel-Schoten werden heel wat bakstenen vervoerd naar Limburg en Antwerpen. Elke steenbakkerij had dan ook een aanlegplaats voor schepen. In Beerse waren er in 1957 zelfs 18 los- en laadplaatsen!

Tot in de jaren '30 van de vorige eeuw werden schepen voortgetrokken door 'trekkers'. Deze mannen waren met het schip verbonden via een touw. Aan het uiteinde van het touw was een lus met een brede band. Twee meter daarna bevond zich nog een lus. De trekkers trokken het schip vanuit de lussen, waarbij de brede band ter hoogte van de borst hing. Dit werd ook 'schip jagen' genoemd. Het pad langs het kanaal van waarop de trekkers het schip voorttrokken, heette het 'jaagpad'. Aan het kanaal Dessel-Schoten werd hiervoor voornamelijk de noordkant gebruikt.

De jaagpaden werden sinds lang door de trekkers verlaten, maar worden nu des te meer gebruikt door fietsers die vanop de paden genieten van het uitzicht op het kanaal en de omgeving.

De Kolonie van Merksplas

De kolonie van Merksplas diende sinds haar ontstaan in de 19de eeuw onder meer als bedelaarshuis, strafinrichting en gesloten opvangcentrum voor illegalen. Dit heeft een stempel gedrukt op het landschap van de kolonie.

Kenmerkend voor het gebied zijn de dreven die de kolonie zijn typische dambordpatroon geven. Vleermuizen en andere dieren maken volop van deze landschapsstructuren gebruik. Er komen bijna 25 kilometer dreven voor. Deze bestaan overwegend uit zomereik, Amerikaanse eik en beuk.

Om de landbouwgronden te ontwateren, werden parallel aan de dreven grachten aangelegd. Tussen de landbouwpercelen kwamen talloze bomenrijen en houtkanten voor.

De bossen, die zich in het zuidwesten en oosten van de kolonie bevinden, bestaan voornamelijk uit eikenbos, naaldbos en populieraanplantingen. Daarnaast komt er ook nog heide voor en vennen, zoals het grote Biesven. Ook de kleiontginningen lieten hun sporen na in het landschap onder de vorm van kleiputten. Een aantal hiervan kregen een natuurlijke nabestemming.

Laetvlieger

Leefgebied

Tijdens de zomer verblijft de laetvlieger overdag vaak in gebouwen: in spouwmuren en onder dakpannen, op kerk- of kasteelzolders. Heb je zelf een vleermuis in je huis, dan hoef je je geen zorgen te maken: vleermuizen knagen niet en brengen ook geen nestmateriaal in huis.

Voedsel zoeken ze in open en halfopen landschappen: kleinschalige landbouwgebieden met kleine landschapselementen en extensieve veeteelt, langs bosranden, omgevingen met parken, weilanden en tuinen,... Per nacht kunnen ze honderden insecten vangen!

Weetje

Ze vliegen een kwartier tot 30 minuten na zonsondergang uit. Dit is later dan andere grote vleermuissoorten, vandaar de naam 'laetvlieger'.

Uitdagingen voor de toekomst

We bekeken welke maatregelen we kunnen nemen om te komen tot een beter netwerk van groene infrastructuur en baseerden ons hiervoor op de kenmerken van het landschap en de soorten die er voorkomen. Sommige van deze maatregelen zijn makkelijk te realiseren, andere zullen meer inspanning vragen.

Naast onderstaande maatregelen zijn ook volgende aspecten belangrijk: het ecologisch beheren van tuinen, openbaar groen en bedrijventerreinen en het doordacht verwijderen van invasieve plantenexoten.

open landbouwgebied/vochtige tot natte graslanden

- behouden van de (hoge) waterstand
- aanleggen van plas-drassituaties (langs sloten)

ontginningsputten/moerassen

- inrichting van de oever onder flauw talud
- lokaal steil maken van de oever
- kappen van opslag van struweel

droge bossen en struwelen/bosranden/overgang bos-heide/droge heide/droge graslanden/vochtige tot natte heide en vennen

- bosomvorming naar gemengd bos en eiken-berkenbos
- ontwikkeling van open plekken (heideherstel)
- ontwikkeling en beheer van bosranden
- uitvoeren van een natuurgericht bosbeheer
- behoud van ecologisch waardevolle bomen en dood hout

halfopen landbouwgebied/poelen

- aanleg kleine landschapselementen (poelen, houtkanten en bomenrijen)

Voorbeeldprojecten

Met de landschapsbeelden biodiversiteit willen we komen tot een functioneel netwerk van groene infrastructuur. Talrijke partners zetten zich reeds in voor het vergroenen van het landschap. Denk maar aan een gemeente die de bermen ecologisch beheert, een wildebeereenheid die een fauna-akker aanlegt of een landbouwer die een haag aanplant als perceelsscheiding.

Ook in deze regio worden reeds heel wat initiatieven genomen. Teveel om een volledige lijst te kunnen geven. We geven graag enkele voorbeelden!

Landbouwers kunnen bij de Vlaamse Landmaatschappij vrijwillig een beheerovereenkomst afsluiten. In het Kleilandschap Noorderkempen werd op deze manier op verschillende percelen **de maaidatum uitgesteld** en werden stroken ingezaaid met een grasmengsel om weidevogels vooruit te helpen.

De Vlaamse Overheid, departement Leefmilieu, Natuur en Energie, legde een ecoduct aan over de E19, op de grens tussen de gemeenten Wuustwezel en Hoogstraten. Dankzij deze natuurbrug kunnen **dieren zich gemakkelijker verplaatsen van de ene zijde van de E19 naar de andere**. Hierdoor worden gebieden die door de E19 van elkaar gescheiden waren geraakt, opnieuw verbonden. Regionaal Landschap de Voorkempen verzorgt onder meer de communicatie over dit project en sensibiliseert over mogelijke acties die de omgeving kunnen vergroenen, zoals het aanleggen van beekranden en fauna-akkers.

Kijk op de website van je gemeente welke subsidies er beschikbaar zijn. Zo geeft de gemeente Rijkevorsel een premie voor het aanleggen van een tegeltuin. Voor een tegeltuin verwijder je enkele tegels uit het voetpad en voorzie je op dit plekje planten. **Tegeltuinen kunnen in een stedelijke omgeving een belangrijke stapsteen vormen voor insecten**. In Malle kan je dan weer terecht voor een subsidie voor het aanleggen van kleine landschapselementen zoals hagen, houtkanten, bomenrijen, hoogstammige vruchtboomgaarden of poelen.

Colofon

Landschapsbeeld biodiversiteit,
Kleilandschap Noorderkempen,
is een uitgave van de deputatie van de
provincieraad van Antwerpen:
Cathy Berx, gouverneur-voorzitter
Luk Lemmens
Ludwig Caluwé
Inga Verhaert
Bruno Peeters
Peter Bellens
Rik Röttger

Verantwoordelijke uitgever

Dirk Vandenbussche
Koningin Elisabethlei 22
2018 Antwerpen

Teksten en redactie

Provincie Antwerpen

Vormgeving

Bart Rylant – Studio Hert

Referentie (na schriftelijke toestemming)

Landschapsbeeld biodiversiteit,
Kleilandschap Noorderkempen, uitgave
van de deputatie van de provincie
Antwerpen, editie 2015, pagina(s) waar-
naar u verwijst.

Eerste druk juni 2015

Wettelijk depotnummer

D/2015/0180/25

Beeldmateriaal

([b]oven, [m]idden, [o]nder)

Marc de Vos (p 12 [b])

Yves Coussement (p 5)

Luchtfotografie Henderyckx (p 8)

Provincie Antwerpen

(p 4, p 12 [m], p 13 [b], p 14)

Regionaal Landschap

de Voorkempen (p 17)

Toerisme Provincie Antwerpen (p 12 [o])

Glenn Vermeersch (p 9 [m], p 9 [o], p 16)

VILDA – Yves Adams (p 13 [o])

IJsvogel en laatvlieger zijn provinciale
prioritaire soorten. Meer info op
www.provincieantwerpen.be, zoeken op
'provinciale prioritaire soorten'.

ARCADIS - Wilfried Jansen
of Lorkeers (p 1, p 10)

Bronnen

Opstellen van ecoprofielen voor diverse
regio's in de provincie Antwerpen (2013)
– Grontmij Belgium NV, in opdracht van
Provincie Antwerpen
Dienst Duurzaam Milieu- en
Natuurbeleid (2010): Provinciale
Prioritaire Soorten Provincie Antwerpen.
Provincie Antwerpen
De Inventaris van het Bouwkundig
Erfgoed
Heemkundige kring de Vlierbes
(Beerse – Vlimmeren) – jaargang XXVII,
2005

DIENT DUURZAAM MILIEU- en NATUURBELEID
Departement Leefmilieu

Koningin Elisabethlei 22, 2018 Antwerpen

T 03 240 57 19 - leefmilieu@provincieantwerpen.be

www.provincieantwerpen.be

